

A panama papers

METODERAPPORT - SKUP 2016

Aftenposten

i samarbeid med Süddeutsche Zeitung,
International Consortium of Investigative Journalists
og 100 andre medieorganisasjoner

Aftenpostens journalister:

Nina Selbo Torset	nina.selbo.torset@aftenposten.no	tlf. 911 84 440
Sigurd Bjørnstad	sigurd.bjornstad@aftenposten.no	tlf. 908 28 093
Trond J. Strøm	trond.strom@aftenposten.no	tlf. 982 03 251
Lars Inge Staveland	lars.inge.staveland@aftenposten.no	tlf. 934 90 468
Per Kristian Aale	per.kristian.aale@aftenposten.no	tlf. 991 65 264

I samarbeid med:

[Süddeutsche Zeitung](#), [International Consortium of Investigative Journalists \(ICIJ\)](#) og [106 andre medieorganisasjoner](#). Aftenpostens Per Anders Johansen, Fredrik Hager-Thoresen, Per Byhring, Torstein Ringnes og Halvor Solhjem Njerne var også viktige bidragsytere.

Innholdsfortegnelse:

1. INNLEDNING	3
2. HVORDAN DET STARTET	4
3. SAMARBEID SOM METODE.....	4
3.1 Kryptert samarbeidsplattform	5
3.2 En database med 11,5 millioner dokumenter	6
3.3 Slik fant vi kundene.....	6
3.4 Fra et navn til en sak.....	8
4. UTFORDRINGER OG ETISKE PROBLEMSTILLINGER.....	12
4.1 Utfordringer med metoden	12
4.2 Etske problemstillinger	15
5. KONSEKVENSER	18
11. VEDLEGG.....	20

1. INNLEDNING

En septemberdag i 2015 reiste rundt 100 gravejournalister fra hele verden til den sør-tyske byen München. Tre av journalistene var fra Aftenposten. Vi var invitert til et hemmelig møte hos den tyske avisen Süddeutsche Zeitung. Ved døren til det innerste konferanserommet i øverste etasje i redaksjonslokalet hang et A4-ark med skriften «Prometheus». Det var kodenavnet på prosjektet som åtte måneder senere ble publisert som Panama Papers.

«Leave your ego at the door. If not, don't join», sa visedirektør Marina Walker i International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). Det var hun som hadde ansvaret for å koordinere arbeidet. Vi skulle granske 11,5 millioner lekkede dokumenter, og da var det ikke plass til solojournalister. Panama Papers var et samarbeid mellom 376 journalister i 109 ulike mediehus fra 76 land. Ingen hadde klart dette alene. Den erkjennelsen er viktig.

Som et resultat av samarbeidet er nå 6500 skattytere og selskaper under etterforskning. Myndighetene i et titalls land har hastefinnført lover for å fjerne svakheter som er blitt avdekket. En nordisk statsminister måtte gå, og EU skal for første gang lage en felles svarteliste over verdens skatteparadis, som kan sanksjoneres hvis de ikke endrer praksis.

Metoden bak er det ICIJ kaller «radical sharing». Det innebærer at alle delte alt med hverandre og var forpliktet til å delta aktivt i samarbeidet, også i store, internasjonale saker. Aftenpostens journalister var for eksempel direkte inne og bisto i saker som satte dagsorden langt utenfor Norges grenser, for eksempel avsløringene om postboks-selskapet til statsministeren på Island og internasjonale bankers skatteparadis-virksomhet.

«Samarbeidet som Aftenposten og de andre mediehusene har gjennomført, er til etterfølgelse blant verdens skattemyndigheter. Vi har bilaterale samarbeid mellom et par-tre land, men er ikke i nærheten av å ha systemer for samarbeid i denne størrelsesorden. Vi har mye å lære av den kraften som disse redaksjonene har fremvist», sa førstestatsadvokat Morten Eriksen i Økokrim under en av Aftenpostens debatter om Panama Papers.

Samarbeid mellom mediehus og på tvers av landegrenser som journalistisk metode er fremdeles utforsket område for mange. Vi vet enda ikke om alle mulighetene som ligger i metoden. Det eneste vi vet, er at vi kommer til å se mer av det i fremtiden. I en globalisert verden der falske nyheter florerer og mediene må kutte kostnader, er undersøkende journalistikk viktigere enn noen gang. Ved å samarbeide kan vi få til noe ikke en gang de mest ressurssterke redaksjonene hadde klart alene.

I denne metoderapporten beskriver vi hvordan samarbeid ble vårt viktigste verktøy for å undersøke det lekkede materialet fra advokatfirmaet Mossack Fonseca i Panama. Vi håper andre kan dra nytte av akkurat disse erfaringene.

2. HVORDAN DET STARTET

I starten av 2015 ble den tyske gravejournalisten Bastian Obermayer kontaktet av en anonym kilde på en kryptert chattelinje: «Hello. This is John doe. Interested in data?».

Kilden hadde tilgang til hele den interne databasen til advokatfirmaet Mossack Fonseca. De har i løpet av flere tiår i bransjen spesialisert seg på å sette opp anonyme selskaper i skatteparadiser for kunder fra hele verden. Obermayer og hans kollega Frederik Obermaier innså raskt at materialet var for omfattende til at de kunne håndtere det alene. Lekkasjen så ut til å inneholde svært mange internasjonale spor, og de tyske journalistene mente disse best kunne undersøkes av journalister med lokalkunnskap og kilder i de respektive landene.

De tok derfor kontakt med det globale journalistnettverket International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). Siden opprettelsen i 1997 har ICIJ koordinert og initiert journalistiske samarbeid på tvers av landegrenser. Ideen bak ICIJ er at journalister oppnår mer ved å dele og samarbeide enn å jobbe alene når stoffområdet har internasjonale dimensjoner. Det tok bare et kvarter å overbevise ICIJ-direktør Gerard Ryle om å komme til München for å se på dokumentene. Deretter ble andre mediehusene kontaktet én etter én, inkludert Per Anders Johansen i Aftenposten, som har vært ICIJ-medlem i over 15 år.

Aftenposten har deltatt i andre samarbeidsprosjekter med ICIJ tidligere, men vi forsto raskt at dette materialet var langt mer omfattende og komplisert. Tre personer fra redaksjonen ble satt ned i en kjernegruppe: datajournalist Nina Selbo Torset, økonomijournalist Sigurd Bjørnstad og researcher Trond J. Strøm. På nyåret ble også utenriksjournalistene Per Kristian Aale og Lars Inge Staveland koblet inn.

3. SAMARBEID SOM METODE

Samarbeid som journalistisk metode er til tider utfordrende, og ikke minst uvant. Journalister er ikke akkurat kjent for å dele gladelig av sine potensielle skup med konkurrenter, men det var akkurat det vi måtte gjøre i arbeidet med Panama Papers. Det var avgjørende for resultatet at vi slo sammen ressurser, lærte av hverandres unike kompetanse og samarbeidet på tvers av landegrenser og fagområder.

Metoden «radical sharing» innebærer som nevnt at alle har tilgang til alt. Vi måtte dele både egne funn, analyser, utkast til artikler og infografikker. Dette ble formalisert i en kontrakt som journalistene skrev under på før vi fikk tilgang til materialet. Medieorganisasjoner som tidligere behandlet hverandre som konkurrenter, skulle nå dele alt og ha tillit til hverandre. Det hemmelige møtet i München la grunnmuren for denne tilliten. I løpet av et todagers seminar delte alle det viktigste de hadde funnet så langt. Aftenpostens journalister fortalte at Norges største bank var å finne i materialet, men at vi så langt hadde brukt mest tid på å kartlegge Nordeas virksomhet fra Luxembourg. Den islandske gravejournalisten Jóhannes Kr. Kristjánsson fortalte at han hadde funnet navnet

på Islands statsminister – en nyhet han måtte sitte på i åtte måneder. De tyske journalistene Obermayer og Obermaier fortalte om kontakten med kilden og delte tips om hva vi burde søke etter i det lekkede materialet. Samarbeidet ble bedre på grunn av dette møtet. Vi hadde et ansikt å koble til navnet og visste om den enkeltes spesialkompetanse. Det var nyttig å vite hvem man skulle kontakte med spørsmål om internasjonale regler om skattefritak eller tekniske problemer med selve datamaterialet.

Blant 376 journalister finner man svært mange ulike former for spisskompetanse. Noen av journalistene i prosjektet var tradisjonelle dokumentgravere med lang fartstid. Andre var ferskere, men kunne håndtere store datasett og hadde en annen tilnærming til materialet. Et så stort samarbeidsprosjekt handler om å finne felles grunn med noen med helt annen kompetanse og fremgangsmåte enn deg selv. Vår erfaring er at et samarbeid ofte blir best når man erkjenner at det alltid vil være noe den andre parten kan bedre enn man selv gjør. Også Aftenpostens kjernegruppe var sammensatt nettopp med tanke på ulik kompetanse og tilnærming til materialet. Vi kunne både lære og benytte oss av de andres kunnskap. Derfor har også Panama Papers trolig gitt økt kompetanse i alle mediehus som har deltatt.

3.1 Kryptert samarbeidsplattform

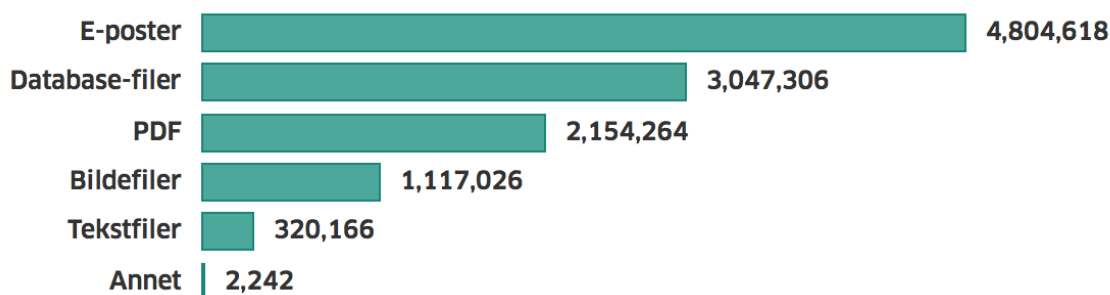
Bortsett fra møtet i München, møttes journalistene sjelden ansikt til ansikt. Noen av oss hadde hemmelige arbeidsmøter under Global Investigative Journalism Conference på Lillehammer i oktober, men ellers foregikk samarbeidet over sikre linjer: kryptert e-post, kryptert tale via Skype, krypterte meldinger via appen Signal og ICIJs krypterte forum. Forumet kalles Global I-Hub og er en plattform som er basert på open source-programvaren OXwall, som er rammeverket for et sosialt nettverk, som Facebook.

Global I-Hub har en nyhetsfeed, chattefunksjon, forum, grupper, profiler og mulighet for fildeling. Her foregikk stort sett alt av planlegging, koordinering og samarbeid på tvers av mediehus. En felles plattform som dette er svært nyttig når man jobber med sensitivt stoff og samarbeider på tvers av tidssoner. Global I-Hub har dessuten 2-trinnsbekreftelse. Det vil si at man i tillegg til sitt personlige passord må oppgi en kode som sendes til en smarttelefon hver gang man logger inn. Dette er en ekstra sikkerhet mot hacking og er derfor å anbefale. På Global I-Hub opprettet vi egne grupper for alle hovedspor vi jobbet med. Det var for eksempel en gruppe for Islands statsminister, en gruppe for Mossack Fonseca og en gruppe for de nordiske mediehusene. Til sammen var det rundt 140 ulike grupper på Global I-Hub. Noen grupper begrenset seg til funn i de enkelte land, andre gikk bredere ut. Det var for eksempel en egen gruppe for research på våpenhandlere og en annen for verdens milliardærer. Man kunne selv velge hvilke grupper man ble medlem i, og da forpliktet man seg også til å delta i samarbeidet i de gruppene. I gruppene delte vi nye funn, fordelte arbeidsoppgaver og ga hverandre statusoppdateringer underveis. Vi kommer tilbake til hvordan dette skjedde i praksis.

3.2 En database med 11,5 millioner dokumenter

Global I-Hub var bare én av plattformene vi jobbet på. Selve datamaterialet – de lekkede dokumentene – var lastet opp i en kryptert database vi kaller Blacklight. Programvaren har godt brukergrensesnitt og er tilrettelagt for fasetterte søk. Det vil si at man kan navigere i dokumentene ved å filtrere etter flere ulike kriterier, for eksempel dato og filtype.

Databasen består av 11,5 millioner dokumenter. Sortert etter filtype, ser den slik ut:

Kilde: *Sddeutsche Zeitung*

Aftenposten

Før materialet ble lastet opp i Blacklight, ble filene vasket, systematisert og indeksert. ICIJ har et team med svært dyktige datajournalister og utviklere, ledet av Mar Cabra, og de hadde ansvaret for denne viktige prosessen. Den største utfordringen var å gjøre alle filene søkbare. PDF-filene og bildefilene hadde ikke tegngjenkjenning, og ICIJ måtte derfor bruke teknikken «Optical character recognition» (OCR) for å gjøre tekstene i disse filene søkbare. Parallelt ble filene indeksert og systematisert med ulike verktøy. Først etter dette kunne vi være sikre på at et negativt søkeresultat faktisk var et negativt søkeresultat. ICIJ anslår at 99 prosent av datamaterialet er søkbart. Det var selvfølgelig en stor fordel. Aftenpostens metoderapport til Dataskup 2016 gir mer informasjon om denne prosessen. Se vedlegg.

3.3 Slik fant vi kundene

Aftenposten sjefredaktør Espen Egil Hansen har omtalt arbeidet med Panama Papers som «tidenes journalistiske dugnad», og det er ingen dårlig beskrivelse. Det er en vanlig oppfatning at journalister som får en lekkasje, får selve skupet servert på sølvfat. Slik var det ikke med Panama Papers. Det var i mange tilfeller som å lete etter nålen i høystakken.

Det er viktig å understreke at det ikke fantes en fullstendig kundeliste blant de 11,5 millioner lekkede dokumentene fra Mossack Fonseca. Mange som benytter seg av selskapsstrukturer i skatteparadis, ønsker å være anonyme. En god del bruker også stråmenn som aksjonærer eller styremedlemmer for ekstra anonymitet. En av journalistenes viktigste oppgaver i arbeidet med Panama Papers var derfor å finne så mange navn som mulig. Vi hadde opplysninger om 214.000 selskaper i ulike skatteparadis. Målet

var å identifisere flest mulig reelle aksjonærer og eiere bak disse selskapene. Alle mediehus ville selvfølgelig ha en så godt som fullstendig oversikt over kundene fra sine land. I tillegg søkte vi bredt for å identifisere navn som potensielt kunne bli store, internasjonale saker.

Utgangspunktet vårt var 214.000 såkalte postboksselskaper. Hvert selskap hadde en egen mappe i databasen med alle dokumentene som Mossack Fonseca hadde lagret om selskapet. Det kunne være alt fra et tyvetalls dokumenter til flere tusen filer i en mappe, inkludert kontrakter, fakturaer, pass, styrevedtak og fullmakter. Å forstå denne strukturen var viktig i arbeidet med å finne navn. For hvem var det som eide aksjene i disse selskapene, og var aksjonærene faktisk de som kontrollerte selskapene? For å finne svar på disse spørsmålene, brukte vi i all hovedsak 5 ulike metoder. De forklares med norske eksempler:

Tråling av dokumenter: I løpet av høsten fant vi et selskap med «Høegh» i navnet. Det var registrert på skatteparadiset Det britiske jomfruøyene. Høegh-familien er en av Norges rikeste familier, og vi ville undersøke om selskapet kunne kobles til dem. For å finne ut hvem som kontrollerte selskapet, måtte vi analysere alle dokumentene i selskapets mappe. Det var flere hundre. Det viste seg at selskapet hadde hatt mange aksjonærer i løpet av årene. Vi førte alle aksjetransaksjonene inn i et regneark og satt senere igjen med de nåværende hovedaksjonærene. Men også disse var postboksselskaper. Det kunne ha vært en blindgate. Det er så å si umulig å finne ut hvem som kontrollerer et postboksselskap, med mindre du har fått tilgang til dokumenter fra en aktør som Mossack Fonseca. Heldigvis var noen av aksjonærselskapene også registrert hos Mossack Fonseca, og da kunne vi gå gjennom selskapsmappene deres. Historien gjentok seg. Hovedaksjonæren i et postboksselskap var et annet postboksselskap, som igjen hadde et tredje postboksselskap som hovedaksjonær. Men tilfeldigvis hadde selskapet vi undersøkte blitt plukket ut av Mossack Fonseca til å gå gjennom en bakgrunnssjekk. Det innebar at selskapets reelle eiere måtte oppgi navn, fødselsdato og adresse. I de dokumentene, som først ble lekket på nyåret i fjor, fant vi navnet på de fire arvingene til det norske familierederiet Høegh. Senere fant vi i alt 42 selskaper som kunne knyttes til familien og deres ansatte.

Søk på relevante navn og selskaper: Mot slutten av 2015 utviklet dataingeniørene i ICIJ en ny funksjon i databasen Blacklight. Den gjorde det mulig å laste opp en liste med navn og la en robot søke i databasen for oss. Resultatene vi fikk tilbake inneholdt ofte mange feil og nesten-treff, men det sparte oss uansett for mye tid. Før dette hadde vi søkt manuelt etter for eksempel alle på Kapitals liste over de 400 rikeste i landet. Nå utarbeidet vi nye lister med relevante navn og selskaper vi ville la roboten søke etter. Også dette samarbeidet vi med våre internasjonale kolleger om. Vi laget lister med navn som kunne være interessante for norske lesere, men også lister med internasjonale navn og selskaper, for eksempel svartelistede selskaper og medlemmer av Europaparlamentet. I Aftenposten brukte vi blant annet Python og Node til å generere lister med alle børsnoterte selskaper og folkevalgte på alle nivåer. I tillegg trakk vi ut informasjon fra dommer og tiltaler for å finne navn på personer og selskaper involvert i økonomisk kriminalitet.

Trekke ut data fra strukturerte filer: Som nevnt ovenfor består materialet blant annet av 3 millioner databasefiler. Dette er Mossack Fonsecas interne register over selskaper og deres aksjonærer. Databasefilene ble sammenstilt til et enormt regneark, og vi brukte deretter ulike funksjoner i Excel og Access til å trekke ut alle radene som kunne kobles til norske adresser. Vi fant mange norske navn på denne måten, men det var på ingen måte en skuddsikker metode for å finne alle. Databasefilene var ofte mangelfulle. Mossack Fonseca har ikke registrert adressen til alle aksjonærer, mange aksjonærer bruker en annen adresse enn sin reelle, og det er ikke registrert navn på de faktiske eierne av i egne databasefiler.

Analysere mellommenn og deres kunder: De reelle eierne av et selskap har nesten aldri direkte kontakt med Mossack Fonseca. Kontakten går via en mellommann, for eksempel en bank eller en advokat. Vi forsto raskt at en mellommann med én interessant kunde ofte hadde flere interessante kunder. Derfor kunne vi søke i databasen etter en mellommann for å finne flere navn. Denne metoden ga ofte gode resultater. I noen tilfeller var det også selve mellommannen som var mest interessant for oss, for eksempel DNB Luxembourg. Vi brukte særlig et visualiseringsverktøy som heter Linkurious for å få oversikt over DNBs virksomhet. Linkurious gjorde det mulig å søke etter selskaper, aksjonærer og mellommenn og deretter se på hvilken måte disse er koblet til hverandre og andre. Ved å søke på «DNB Luxembourg» i Linkurious fikk vi opp en visualisering med 42 selskaper. Det betød at vi hadde 42 selskapsmapper å analysere. Dette måtte vi gjøre i Blacklight.

Søk etter pass og kontonummer: Mossack Fonseca stiller krav om at personer som har fullmakt i et selskap, sender inn en kopi av passet sitt. Vår erfaring er imidlertid at dette kravet langt fra alltid håndheves, men det ga oss i alle fall en mulig vei inn. I alle norske pass står det en identifikasjonskode. Koden starter likt for alle med bokstavene PVNOR. Dermed kunne vi søke etter "PVNOR*" i Blacklight og få alle filer som inneholdt norske pass. Dette viser hvor viktig det var at ICIJ på forhånd hadde gjort alle bildefiler og skannede dokumenter søkbare. I Aftenposten brukte vi også regular expressions for å søke gjennom tekst basert på et mønster snarere enn eksakte ord. Vi sjekket strukturen i norske og internasjonale bankkontonumre og kunne dermed søke etter transaksjoner mellom kontoer uten å på forhånd kjenne de eksakte kontonumrene. Eksempel på søk etter norske kontonummer: `/^NO[0-9]{2}[0-9]{11}/`. Her leter vi etter norske bankkontonumre ved hjelp av et regular expression-mønster hvor teksten begynner med «NO» etterfulgt av to heltall, etterfulgt av 11 heltall med eventuelle mellomrom. Ved å kombinere navn på en bank med andre internasjonale kontonummer-strukturer, kunne vi finne transaksjoner mellom kontoer fra f.eks. Luxembourg og interessante banker uttrykt som `/^LU[0-9]{2}[0-9]{16}/ AND Nordea` eller `/^LU[0-9]{2}[0-9]{16}/ AND DNB`. Denne metoden delte vi på Global I-Hub, og den ga gode resultater også for andre mediehus.

3.4 Fra et navn til en sak

Ved å bruke disse metodene fant Aftenposten rundt 200 norske navn og like mange internasjonale. Metodene burde ofte kombineres for best mulig resultater, for eksempel da

de nordiske mediene undersøkte alle selskapene som Nordea Luxembourg administrerte på vegne av sine kunder. Aftenpostens datajournalist identifiserte alle selskapene som var knyttet til Nordea ved å trekke ut data fra de ovennevnte databasefilene. Oversikten ble delt med våre kolleger i Sverige, Finland, Danmark og Island, og vi fordelte deretter selskapene mellom oss for å finne ut hvem som kontrollerte dem. Eierne ble identifisert både via tråling av dokumenter, søk etter nordiske pass og visualisering av data i Linkurious. Undersøkelsene viste at det kun var et fåtall norske kunder i Nordea-materialet. DNB Luxembourgs virksomhet ble derfor høyere prioritert hos Aftenposten, men Nordea har vært den desidert største saken i både Finland, Sverige og Danmark.

Det er langt fra å ha et navn i et regneark til å publisere en sak om vedkommende. Som tidligere nevnt brukte vi plattformen Global I-Hub til å kommunisere og samarbeide med våre internasjonale kolleger. Her delte vi funnene som kunne være interessante for Aftenposten, men aller viktigst var det å dele funnene som kunne være av interesse for andre mediehus. Dette var selve grunnmuren i samarbeidet.

Eksempel på hvordan samarbeidet foregikk: Da Aftenpostens journalist fant et navn i et av de lekkede dokumentene, søkte han først i åpne kilder for å se om navnet kunne være av interesse for noen av samarbeidspartnerne. Journalisten vurderte at det var potensielt interessant og opprettet en ny diskusjonstråd i en relevant gruppe på Global I-Hub. Han delte så det han hadde funnet og skrev hva som kunne være neste steg videre. Det var viktig at journalistene var åpne om hva de hadde gjort, men også om hva de *ikke* hadde gjort, slik at de andre fikk et godt utgangspunkt og slapp dobbeltarbeid. Deretter meldte andre journalister sin interesse for navnet og fordelte arbeidsoppgaver seg imellom. Én tok for eksempel på seg oppgaven med å gå gjennom alle de lekkede dokumentene om selskapene som personen var knyttet til. En annen gjorde mer research i åpne kilder, blant annet for å verifisere at navnet vi hadde funnet var den samme personen som vi var interessert i. Det er for eksempel mange som heter John Smith. For å vite at vi hadde funnet den riktige måtte vi kryssjekke opplysninger i de lekkede dokumentene mot opplysninger i åpne kilder. I mange tilfeller var det oppgitt en adresse i materialet, i verste fall kun et land. I visse tilfeller hadde vi også pass med fødselsdato og bilde. Det gjorde identifiseringsarbeidet betydelig lettere.

Det var likevel ikke gitt at alle navn vi hadde positiv ID på kunne omtales. For hvert navn vi fant, stilte vi en rekke spørsmål. Hva er personens rolle i materialet? Er selskapsstrukturen lovlig eller ikke? Er personen av offentlig interesse? En person kunne være av interesse for noen mediehus, men ikke for andre. For Aftenpostens del fant vi over 200 norske navn i de lekkede dokumentene. Langt fra alle ble omtalt, og flere ble anonymisert. Det avgjørende for oss var at det var en klar nyhet knyttet til personens rolle i materialet. Personer blir ikke omtalt i Aftenposten bare fordi de har hatt noen få aksjer i et selskap på Seychellene for mange år siden. Informasjonen måtte være vesentlig, relevant og av offentlig interesse.

Alle norske navn og adresser vi fant ble sjekket opp mot ligningsdata, folkeregisteret, firmaregisteret Visma Bizweb, Brønnøysundregisteret og andre offentlige kilder. Vi brukte

også åpne kilder på nettet, samt nyhetsarkiv som Retriever, for å samle informasjon om personene og verifisere identiteten til opplysningene om de vi fant. Informasjonen ble samlet og systematisert i et stort regneark og i mapper for hver enkelt person. Våre internasjonale kolleger brukte samme metoder for å undersøke funn.

Vi samarbeidet dessuten om å kontrollere ektheten og innholdet i dokumentene. Informasjonen ble i de tilfeller det var mulig, koblet mot data som allerede var offentlig kjent. Vi rådførte oss i visse tilfeller med myndighetene og fagfolk og søkte etter informasjon i doms- og selskapsregistre over hele verden. Ett falskt dokument var nok til å ødelegge troverdigheten til hele prosjektet. Dokumentene måtte verifiseres.

Dersom man etter denne researchen og verifiseringsarbeidet kom frem til at personen trolig skulle omtales – anonymt eller ikke – startet en annen fase av samarbeidet. I felleskap identifiserte vi hva som var selve historien – nyheten – i dette funnet. Deretter fordelte vi arbeidsoppgaver for å jobbe frem den historien. Noen skrev opp et sammendrag av det vi hadde funnet så langt, mens andre begynte å forberede spørsmål til intervjuet. Noen kontaktet internasjonale kilder, andre tok ansvar for de nasjonale kildene. Noen hentet inn stillbilder og laget grafikk, og TV-teamene fordelte locations mellom seg.

Det var ofte mediehuset i det landet saken var sterkest knyttet til som gjennomførte intervjuet med den vi skulle omtale. Svarene ble senere delt på Global I-Hub, slik at alle som ville omtale saken kunne vise til dette. Det er særlig to årsaker til at vi hadde denne strategien. For det første var Panama Papers svært hemmelig, og dersom man hadde tatt kontakt med en kilde på vegne av 376 journalister, ville alarmklokkene hos kilden ha begynt å ringe. I visse tilfeller var det likevel slik at det nasjonale mediehuset tok kontakt på vegne av seg selv og ICIJ. For det andre var det en felles forståelse blant mediehusene at det nasjonale mediet uansett ville ha den beste forutsetningen for å få et godt intervju. Både ICIJ og Süddeutsche Zeitung var opptatt av å inkludere mediehus fra mange ulike land. På den måten hadde man «fotsoldater» der saken utviklet seg.

Selve saken – uavhengig av hvilken plattform den skulle publiseres på – var det opp til det enkelte mediehus å produsere. Selv om ICIJ koordinerte prosjektet, var det de ulike mediehusene som hadde ansvaret for å lage sitt eget stoff. Den enkelte sjefredaktør var juridisk og presseetisk ansvarlig for alt som ble publisert av egen medieorganisasjon. Derfor ble noen saker også fortalt på forskjellig vis i ulike land. Aftenposten har for eksempel en mer restriktiv holdning til identifisering enn andre, og norsk presseetikk stiller høye krav til samtidig imøtegåelse.

ICIJs journalister produserte også flere egne saker. De kunne gjenbrukes av alle samarbeidspartnerne, men ICIJ understreket at det var opp til det enkelte mediehus å vurdere innholdet og sørge for at det var i tråd med våre retningslinjer. ICIJs saker kunne oversettes i sin helhet eller brukes som utgangspunkt og bearbeides. Mange, inkludert

Aftenposten, brukte noen av ICIJs saker som utgangspunkt for egne saker. To eksempler er bakgrunnsartikkelen om Mossack Fonseca og oversikten over de 70 personene fra verdenseliten som hadde koblinger til skatteparadis. Sistnevnte var et resultat av samarbeid mellom journalister fra mange land, men ICIJ tok på seg den store oppgaven med å sammenstille alle opplysninger. Aftenposten oversatte denne oversikten og bearbeidet grafikken. Noen personer ble imidlertid ekskludert fra saken, blant annet fordi vi vurderte at navnet ikke var av offentlig interesse eller at det ikke var gjort nok for å hente inn tilsvarende.

Det oppsto altså et slags skille i samarbeidet i tiden før publisering i april 2016. Frem til da hadde vi vært en eneste stor arbeidsgruppe. Vi hadde jobbet like mye for å hjelpe andre mediehus som å jobbe frem våre egne saker. Mot slutten ble det naturlig nok viktig for alle mediehus å ferdigstille sakene som ville sette den nasjonale dagsordenen, og skillet mellom mediehusene ble tydeligere. Slik skal det også være. Vi var 109 selvstendige medieorganisasjoner som jobbet med Panama Papers, og til og med i et slikt samarbeidsprosjekt er mediemangfoldet viktig. Naturlig nok gjorde vi ulike vurderinger, da vi også hadde ulike presseetiske hensyn og lovverk å forholde oss til.

Mange mediehus trappet også opp ressursbruken i denne perioden. I Aftenposten økte vi kjerneteamet fra tre til fem personer, og i mars ble nyhetssjef Henning Carr Ekroll hentet inn for å være reportasjeleder. To uker før fellespublisering 3. april satte vi ned en utvidet arbeidsgruppe som skulle følge opp arbeidet kjernegruppen hadde gjort. Samtidig fortsatte kjernegruppen å jobbe videre – både opp mot publisering, men også med mer langsiktige spor – i et adskilt arbeidsrom. I denne intensive perioden var det nødvendig å skjerme kjernegruppen mer fra redaksjonen, slik at de fikk arbeidsro.

Alle de involverte ble selvfølgelig informert om at det var viktig å unngå lekkasjer om arbeidet utad, men vi var innforstått med at denne risikoen ville være større med flere involverte. Vi ville for eksempel ikke legge stoffet inn i publiseringssystemene før det var absolutt nødvendig, blant annet på grunn av risikoen for feilpublisering og det faktum at svært mange har tilgang til dette. Arbeidet ble derfor organisert på passordbeskyttede servere. Aftenpostens ressursbruk, i alle fall målt i antall hoder involvert, var størst de siste to ukene før fellespublisering 3. april og de første ukene etter dette, da vi fremdeles jobbet intensivt med både nye avsløringer og oppfølging av det som allerede var publisert.

Kort tid før publisering i april initierte ICIJ også en siste felles dugnad for å finne de reelle eierne bak selskaper vi ennå ikke hadde undersøkt. Ved hjelp av en ny funksjon i Blacklight kunne alle gå inn og se hvilke selskaper som gjensto og deretter undersøke så mange man hadde kapasitet til. Dette var i en periode der vi jobbet så å si døgnet rundt for å jobbe frem nasjonale saker ut i fra de navne vi allerede hadde på blokken. Likevel tok så å si alle mediehusene et siste skippertak. Aftenpostens kjernegruppe undersøkte selskaper som var tilknyttet 25 ulike land i disse dagene. ICIJ anslår at vi har oversikt over hvem som kontrollerer de fleste selskapene på Mossack Fonsecas kundeliste.

Etter nesten et års arbeid hadde vi jobbet frem avsløringer i tre hovedkategorier. 1) Vi hadde sterke indikasjoner eller bevis på ulik alvorlig kriminell virksomhet, som korrupsjon, hvitvasking av penger, våpensmugling, terrorfinansiering og skattesvik. 2) Vi kunne dokumentere hvordan enkelte politikere, myndighets- og maktpersoner og deres nettverk oppretter selskaper og plasserer penger i skatteparadiser. Disse må i kraft av sin posisjon tåle søkelys på denne type virksomhet, selv om den ikke nødvendigvis er ulovlig. 3) Vi kunne også gi innsikt i den svært omfattende, internasjonale virksomheten som skjer i grenselandet mellom smart skatteplanlegging og ren skatteunndragelse.

Avsløringene satte dagsorden over hele verden i flere uker. «Vi ser i dette prosjektet konturene av en ny og nødvendig journalistisk metode», skrev Aftenpostens sjefredaktør. Samarbeid mellom mediehus som journalistisk metode er uvant. I en slik størrelsesorden er det nyskapende. Og i noen tilfeller er det nødvendig for å løse en ellers uløselig oppgave.

4. UTFORDRINGER OG ETISKE PROBLEMSTILLINGER

4.1 Utfordringer med metoden

Sperrefrister: Å samarbeide med 370 andre er selvfølgelig ikke problemfritt. Alle mediehusene var som nevnt forpliktet via kontrakten til å følge satte sperrefrister. ICIJ hadde siste ord når det gjaldt publiseringsdato og andre frister knyttet til prosjektet, men tok imot innspill fra samtlige partnere. Vi hadde ulike sperrefrister for når vi kunne kontakte Mossack Fonseca og når vi kunne kontakte kunder og mellommenn. Det er en hårfin balanse. Personer som skulle omtales måtte få så godt tid på seg til å svare at retten til samtidig imøtegåelse ble ivaretatt. Men fristen måtte ikke være så tidlig at varsellampene begynte å blinke hos Mossack Fonseca flere måneder før publisering. Vi måtte også ta hensyn til at de ulike redaksjonene hadde ulike ressurser og tilgang på kilder. Det var særlig utfordrende for TV-redaksjonene å forholde seg til sperrefristene, på grunn av deres tidkrevende produksjon. Alle redaksjoner hadde ulikt utgangspunkt, men i bunn og grunn handlet det om å respektere de andres behov og ha tillit til at samarbeidet ville fungere.

Publiseringsplan: I samarbeid med de mest relevante landene satte ICIJ opp en felles plan for når de store, internasjonale sakene skulle publiseres. Naturlig nok ville mange ha sin beste sak på dag én i publiseringsløpet, og det førte til at mange avsløringer ble publisert samtidig. Vi var usikre på om leserne ville klare å fordøye alt stoffet på en gang, men samtidig var den massive publiseringen i seg selv et sterkt signal. Vi var nødt til å forholde oss til den internasjonale publiseringsplanen og deretter legge opp et norsk løp etter det. Det var utfordrende. Vi ville ikke vente for lenge med en norsk sak, samtidig ville vi ikke la den drukne i en internasjonal sak. Vi endte opp med å publisere DNB-avsløringen på dag én. De andre norske sakene kom senere i publiseringsløpet, på grunn av at både DNB-saken og de internasjonale sakene krevde store ressurser til oppfølging.

Kildene tar regi: Vi var forberedt på at visse aktører ville forsøke å ta brodden ut av avsløringene ved å publisere sin versjon av saken før fellespublisering 3. april. Vi opplevde aldri at en hel sak sprakk, men var likevel svært nervøse ved et par anledninger. Da Islands statsminister ble konfrontert med at han hadde et anonymt selskap i skatteparadis, publiserte hans kone et langt innlegg på Facebook. Hun tok på seg alt ansvar og forsøkte å renske sin mann. Innlegget slo ned som en bombe på Island. Offentligheten visste ingenting om dette selskapet, og journalisten som satt på opplysningene skulle ikke publisere sin dokumentar før to uker senere. Mediene på Island plukket opp saken umiddelbart og forsøkte etter beste evne å finne ut hva som lå i opplysningene. For Aftenposten og de andre nordiske mediene var dette særlig utfordrende. Island er ikke langt unna, og saken ble allerede omtalt som en skandale av mediene der. På Global I-Hub diskuterte vi ulike strategier. Skulle vi publisere før tiden? Skulle den islandske journalisten gi et intervju? Skulle vi omtale konas Facebook-innlegg uten å nevne de lekkede dokumentene vi hadde jobbet med i flere måneder? Hadde Aftenposten vært alene om saken, ville vi trolig ha publisert før tiden, men i et samarbeid med 108 andre mediehus må man tenke annerledes. Vi ble til slutt enige om å sitte stille i båten. Detaljene som hadde kommet frem, var vage. Dessuten skulle Alltinget på Island ha påskeferie. Et formelt mistillitsforslag mot statsministeren kunne først komme 4. april, altså dagen etter fellespublisering. Likevel gjorde vi klar en sak om bråket – uten detaljer fra dokumentene – og overvåket mediene og Twitter på skift gjennom hele påsken. Bortsett fra et kort klipp på Kveldsnytt var det ingen omtale av saken. Og bråket som hadde vart siden før påske ble en naturlig del av saken når den endelig ble publisert. Strategien vi valgte var risikabel, men riktig. Avsløringen fikk enorm gjennomslagskraft når 109 mediehus publiserte den samtidig, i den konteksten og med de forventningene som allerede var skapt gjennom konas innlegg på Facebook. Statsministeren gikk av etter to dager.

Også Vladimir Putins pressetalsmann forsøkte å ta regi over avsløringen om det skjulte nettverket av postbokselskaper som ble kontrollert av presidentens nærmeste venner. Da ICIJ konfronterte myndighetene med opplysningene, gikk pressetalsmannen ut og advarte mot kommende beskyldninger fra internasjonal presse. Også her valgte vi samme strategi. Ingen andre mediehus ville uansett få kartlagt detaljene i avsløringene som skulle publiseres få dager senere. Pressetalsmannen skapte bare større forventning ved å gå ut og advare.

Sikkerhet: Det sier seg selv at jo flere som jobber med et prosjekt, jo høyere er risikoen for sikkerhetsbrudd. Selve plattformene vi jobbet på, både Global I-Hub og Blacklight, var krypterte og beskyttet med flere sikkerhetstiltak. Den største risikoen oppsto i det øyeblikket journalistene lastet ned dokumenter fra databasen eller lagret notater lokalt på sin egen datamaskin. I Aftenposten løste vi dette ved å kryptere harddiskene på datamaskinene våre, for å forhindre at en eventuelt tapt eller stjålet maskin kunne avleses av utenforstående. Vi lagret dessuten dokumenter og notater på eksterne harddisker som også ble kryptert. Vi tok også i bruk passordprogrammet 1Password for å generere og håndtere sterke, sikre passord. Journalistene fra Süddeutsche Zeitung var opptatt av å understreke dette med sikker lagring. En stjålet maskin var nok til å sette prosjektet i fare.

Adskilt fra redaksjonen: Sikkerhetsutfordringen gjaldt ikke bare det rent datatekniske, men også på et personlig plan. Vi kunne bare kommunisere med hverandre over sikre linjer eller på fysiske møter. Vi kunne dessuten ikke snakke med noen andre om hva vi jobbet med. Våre internasjonale kolleger har forklart at de stort sett jobbet med Panama Papers fysisk avskjermet fra resten av redaksjonen. Journalistene i Süddeutsche Zeitung hadde det de kaller et «war room», der ikke en gang sjefredaktøren kunne låse seg inn. Også i Aftenposten flyttet vi inn i på et arbeidsrom. På grunn av rommets glassvegger og risikoen for innsyn, var persiennene ofte trukket ned, og rommet har fått kallenavnet «buret». Det er uvant å jobbe med noe så hemmelig at ikke en gang dine nærmeste kolleger kan vite hva du jobber med. Vanligvis ønsker vi å inkludere redaksjonen på et tidlig tidspunkt, slik at alle føler et visst eierskap til prosjektet. Det var ikke mulig denne gangen, og det respekterte kollegene våre, selv om de naturligvis var svært nysgjerrige.

Å holde på en hemmelighet: Selv om vi var nesten 400 stykker, var vi også på mange måter isolerte. Det er en mental utfordring å jobbe med noe så hemmelig i så lang tid. Når ikke en gang kolleger kunne vite, kunne vi heller ikke fortelle til familie og venner. Det førte til at mange av oss trakk oss tilbake fra våre sosiale liv. De eneste vi kunne kommunisere med, var hverandre. Global I-Hub ble et viktig forum for å lufte frustrasjon. I Aftenposten var vi likevel langt mindre isolerte enn andre. I nesten ett år måtte den islandske Jóhannes Kr. Kristjánsson vente med å publisere nyheten som veltet Islands statsminister. Han har senere forklart at han aldri hadde klart det uten støtten fra sine internasjonale kolleger. Aftenpostens kjernegruppe snakket med Kristjánsson jevnlig. Den siste tiden var den personlige støtten like viktig som den faglige hjelpen. Han sier selv: «Jeg jobbet tett med Aftenposten, og alle de nordiske mediehusene hadde et svært godt samarbeid». Aftenpostens journalister dro også tidligere til Island enn planlagt, blant annet for å være med Kristjánsson i dagene før publisering.

Pressefrihet under press: Mange av kollegene våre jobber i land der pressefrihet er under sterkt press. De russiske journalistene har i etterkant av publisering måttet tåle overvåking og politirazzia, og i Panama gikk våre kolleger til innkjøp av skuddsikker vest i forkant av publisering. I Finland krever myndighetene at journalistene utleverer de lekkede dokumentene, samt sine egne notater. I Hongkong fikk en sjefredaktør sparken samme dag som de publiserte. Det er oppsiktsvekkende. I Aftenposten kan vi ikke annet enn å tenke at vi er svært privilegerte. Men i likhet med visse andre mediehus trakk også vi vår korrespondent hjem fra Moskva i forkant av publisering, av sikkerhetsgrunner. Aftenpostens sjefredaktør diskuterte med sikkerhetsekspert om hva vi kunne vente oss, og IT-avdelingen i konsernet ble orientert i timene før publisering med tanke på mulige hackerangrep.

Begrensninger i materialet: Vi opplevde at det lekkede materialet hadde sine begrensninger både i nasjonale og internasjonale saker. Terminologien som brukes, er uvant og avslører ingen store hemmeligheter i klartekst. Flere av Mossack Fonsecas ansatte virker forsiktige med å diskutere sensitive saker over e-post. Vi måtte derfor lære oss hva ulike ord og uttrykk betydde, samt gå til andre kilder når de lekkede dokumentene endte i en blindgate.

Dette gjaldt for eksempel saken om de hittil ukjente bestikkelsene til en av Yaras viktigste forretningspartnere i Russland. I det lekkede materialet fant vi ikke annet enn navnet på russerne bestikkelsene skal ha gått til og opplysninger om et søksmål i Singapore. Vi gikk derfor til domstolen i Singapore og fikk utlevert dokumenter der. Da fant vi ut at det var et annet søksmål om bestikkelsene, denne gang på De britiske jomfruøyene. En del opplysninger fikk vi også først da vi reiste til Russland. Innholdet i de lekkede dokumentene var altså bare en brøkdel av saken, og vi måtte gå bredt ut for å få oversikt over bestikkelsene og søksmålene de hadde resultert i.

I noen tilfeller var det imidlertid ingen andre kilder å gå til. I mange internasjonale saker fant vi dokumentasjon på pengeoverføringer og kontoutskrifter, men dette var stort sett fraværende i selskapene som DNB Luxembourg hadde opprettet på vegne av sine kunder. I mange av selskapsmappene var det bare noen få dokumenter, og vi kunne ikke ut i fra innholdet fastslå hva selskapene hadde blitt brukt til eller hvor mye penger som eventuelt var tilknyttet dem. Det er også en av årsakene til at ingen av DNB Luxembourg-kundene ble navngitt, noe vi drøfter nærmere nedenfor. Vi hadde langt mer dokumentasjon på DNB Luxembourgs praksis enn vi hadde på selve virksomheten til de ulike postbokselskapene. Da måtte vi akseptere begrensningene i materialet og grave videre der vi hadde dokumentasjon. Ettersom DNB er delvis statseid og Norges største bank, var det også naturlig at bankens virksomhet sto i fokus, ikke kundene.

4.2 Etske problemstillinger

Identifisering: Hvert enkelt mediehus måtte ta sine egne redaksjonelle vurderinger rundt innholdet i hver sak. Selv om kunder ble identifisert i The Guardian, betød ikke det at de skulle identifiseres i Aftenposten. Vi hadde selvstendige og grundige vurderinger om identifisering versus anonymisering for hver person vi skulle omtale. Det var flere hundre nordmenn i materialet, og vi kunne raskt slå fast at de ikke ønsket omtale. Var det faktum at en person eide et selskap i et skatteparadis tilstrekkelig for å identifisere dem med navn? Vi kom til at svaret var nei. Materialet spant over en lang tidsperiode, til en tid da bruken av skatteparadis var ukontroversielt. Enkelte bransjer, som shipping og oljebransjen, har i flere tiår vært åpne om sin bruk av skatteparadiser.

Etter publisering opplevde vi betydelig interesse for de norske navnene på Mossack Fonsecas kundeliste. Det er naturlig. Vi har også blitt møtt med kritikk for valget om ikke å navngi DNB Luxembourg-kundene. Vi kom frem til at det var systemet som tilrettela for denne type hemmelighold – og utbredt bruk av det – som var mest interessant. Den største verdien av Panama Papers var at dokumentene kastet lys over en bransje som jobber med å selge hemmelighold til velstående kunder verden over. Vi jobbet i flere uker med å kartlegge og sjekke bakgrunnen til personene som kontrollerte disse selskapene. Undersøkelsene viste at kundene var relativt vanlige mennesker uten spesiell makt eller innflytelse i samfunnet. Hemmeligholdet ga grunn til å mistenke at selskapene kunne ha verdier som ikke ble oppgitt til skattemyndighetene, men dette kunne vi ikke dokumentere.

Vi hadde bakgrunnssamtaler med alle kundene. Det var vår eneste andre mulighet til å sjekke hva selskapene hadde blitt brukt til. Naturlig nok var ikke kundene særlig snakkesalige om sin egen virksomhet. Men markedsføringen fra DNB og tilretteleggingen hadde de fleste en god del å si om. Noen ville imidlertid kun fortelle under forutsetning om at de forble anonyme. I enkelte tilfeller ga vi kundene beskjed om at de ikke ville bli navngitt på daværende tidspunkt, men vi var tydelige på at vi ikke kunne garantere anonymitet i fremtidige saker. Noen snakket også åpent uten løfte om anonymitet, men etter en helhetsvurdering ble alle kundene anonymisert. Dette var viktige samtaler for oss. Vi hadde skriftlig dokumentasjon på DNB Luxembourgs praksis, men kundene var de beste kildene til å fortelle hvordan og hvorfor praksisen startet – og hvordan den hadde blitt markedsført. Vi hadde for første gang fått innblikk i en helt ukjent del av virksomheten til Norges største bank, og den rimte dårlig med deres uttalte holdning til skatteparadis.

Identifisering versus anonymisering av DNB Luxembourg-kundene ble diskutert mye internt i Aftenposten, men også med våre nordiske kolleger på Global I-Hub. Som nevnt var Nordea den største saken i Danmark, Sverige og Finland. De har heller ikke navngitt bankkunder. Det var enighet om å belyse systemet som tilrettela for virksomheten, ikke omtale enkeltpersoner med navn i en potensielt klanderverdig kontekst når enkeltpersonene ikke hadde mektige eller offentlige posisjoner i samfunnet.

Det var ingen av DNB-kundene som var i en slik posisjon at de i kraft av sin stilling måtte tåle søkelys på egen skatteparadis-virksomhet. Vi ville ha navngitt dersom det var politikere eller folk med særlige tillitsverv eller maktposisjoner blant kundene. Det var det ikke. Det ble derfor bankens rolle som sto i fokus. DNB-kundene har foreløpig ikke blitt identifisert med navn i Aftenposten, men vi kan ikke utelukke at de blir det i fremtidige saker dersom deres rolle og handlinger tilsier at det er relevant.

En anonym kilde: Det er ikke uproblematisk at kilden bak Panama Papers er fullstendig anonym, eller at vi ikke visste hvordan han eller hun hadde fått tak i materialet. Hva var kildens interesser i å lekke dette? Fikk han eller hun betalt for å lekke? Og hva med kildens sikkerhet? Var det tyvgods vi jobbet med? Kunne vi være et hundre prosent sikre på at materialet var ekte, og ikke fabrikkert av en person med økonomiske eller politiske interesser av at vi omtalte det? Dette var problemstillinger alle mediehus måtte ta stilling til. Vi vet fortsatt ikke hvem kilden er. Dermed kan vi heller ikke være sikre på kildens sikkerhet eller om materialet er tyvgods. Vi måtte imidlertid være sikre på hvordan Süddeutsche Zeitung vurderte materialet. Aftenpostens sjefredaktør Espen Egil Hansen reiste derfor til München og diskuterte saken med sjefredaktør Wolfgang Krach. Det ble avklart at den journalistiske verdien av materialet veide tyngre enn det at vi ikke kunne vite hvem kilden var eller hvordan lekkasjen hadde skjedd. En viktig faktor i denne avgjørelsen er at det ikke er betalt noe for materialet eller gitt andre motytelser. Kilden krevde ingenting annet enn anonymitet og visse sikkerhetstiltak. Dessuten hadde ikke han eller hun valgt ut enkelte dokumenter. Kilden hadde gitt oss et speilbilde av hele Mossack Fonsecas interne database. Kilden, som kaller seg «John Doe», skrev selv i en uttalelse: «Jeg jobber ikke – og har aldri

jobbet – for noen regjering eller etterretningsvirksomhet (...) Jeg bestemte meg for å avsløre Mossack Fonseca fordi jeg synes firmaets grunnleggere, ansatte og kunder må stå til ansvar for sine forbrytelser. Bare noen av dem har så langt kommet frem i lyset. Det vil ta år, muligens flere tiår, før det fulle omfanget blir kjent».

Klare premisser før intervju: Det er god presseskikk å gjøre premissene klare i intervjusituasjoner. Intervjuet med Islands statsminister var derfor noe vi brukte lang tid på å diskutere – både internt i Aftenposten og på Global I-Hub. Statsministeren trodde han skulle intervjues av Sven Bergman fra Uppdrag granskning om hvordan han hadde klart å reise Island etter bankkollapsen. I stedet ble han konfrontert med opplysninger om et hittil anonymt selskap i skatteparadis. Alt ble filmet. Det var særlig to grunner til at denne strategien ble valgt. For det første er den islandske gravejournalisten Jóhannes Kr. Kristjánsson beryktet på Island. Han hadde neppe fått et intervju med statsministeren uten å oppgi hensikten. For det andre ville man sikre statsministerens umiddelbare reaksjon på opplysningene. Dersom opplysningene hadde blitt delt på forhånd, ville statsministeren trolig ha gitt et velregissert svar. Vi vurderte disse argumentene og kom frem til at vi kunne bruke intervjuet. Reaksjonen fra statsministeren – kroppsspråket, stotringen og det faktum at han forlater rommet – er dokumentasjon i seg selv. En statsminister må også tåle mer enn mannen på gaten. Kristjánsson forsøkte også flere ganger å få et nytt intervju med statsministeren, men det ville han ikke. Intervjuet var dermed det eneste vi hadde av tilsvar.

Omtale av lovlige selskapsstrukturer: Det er ikke ulovlig å ha et selskap i et skatteparadis. Selv om materialet dokumenterte kriminalitet, var ikke alle i materialet kriminelle. Det var flere lovlige strukturer vi ønsket å skrive om, men det var ikke uproblematisk. Særlig etter den første uken ble det utfordrende å omtale lovlige strukturer. Overbyggingen var hemmelighold, og vi hadde gitt bred spalteplass til kriminelle forhold. Uansett hvor ofte vi poengterte at en selskapsstruktur var lovlig, så kunne vi ikke garantere hvilken oppfatning leseren satt igjen med. Vi hadde grundige vurderinger rundt dette og kom til enighet om at lovlige selskapsstrukturer kunne omtales, men med særlig høye krav til saklighet og omtanke. Vi var klar over at omtale av lovlige strukturer ville være belastende for dem det gjaldt og var særlig bevisste på hvordan vi ordla oss i disse sakene. Vi sørget for å poengtere i hver sak det gjaldt at det ikke er ulovlig å ha et selskap i et skatteparadis, og understreket det dersom materialet ikke dokumenterte noe ulovlig. Det var viktig for oss å belyse alle sidene av skatteparadisene, også de lovlige. Lovlig bruk av skatteparadiser kan være med på å opprettholde et system som kan utnyttes av andre med kriminelle hensikter. Panama Papers ga oss for første gang muligheten til å belyse hvordan det samme systemet brukes av vanlige folk, korrupte politikere og internasjonale forretningsmenn. Uten disse sakene hadde rapporteringene blitt ubalansert. Et eksempel er den norske rederfamilien Høegh. Vår dokumentasjon ga ingen indikasjon på lovbrudd. På grunn av Høegh-familiens posisjon i det norske næringslivet, den intrikate selskapsstrukturen og verdiene selskapene forvaltet, valgte vi likevel å omtale dem. Selskapene var ikke knyttet til familiens rederivirksomhet, men til deres private investeringer. Selskapene deres illustrerer en struktur som det er svært vanskelig for andre å trenge gjennom, også for ulike lands skattemyndigheter. Mossack

Fonseca administrerer en verden av hemmelighold. Advokatfirmaets største norske kunde er en del av dette bildet, uavhengig av Høegh-familiens motiver. Dermed var det journalistisk relevant å omtale dem.

PFU: Etter Aftenpostens avsløring om DNB Luxembourgs virksomhet på Seychellene, sa konsernsjef Rune Bjerke at verken han selv, DNB-styret eller konsernledelsen kjente til praksisen. Denne påstanden ville vi naturlig nok undersøke om kunne stemme. I databasen fant vi flere dokumenter som tydet på at minst to nåværende DNB-topper hadde kjennskap til praksisen. En av toppsjefene hadde dessuten signert dokumenter om selskapene. I tillegg hadde vi flere dokumenter som henviste til en tidligere konstituert konserndirektør i DNB, blant annet en e-post som Mossack Fonseca hadde forsøkt å sende til vedkommende. I første utgave av saken, som sto på trykk i Aftenposten 5. april, skrev vi at den tidligere konserndirektøren «mottok en e-post» fra Mossack Fonseca. Det kunne vi ikke dokumentere. Vi kunne bare dokumentere at e-posten hadde blitt forsøkt sendt. Senere viste det seg at e-posten var sendt til en adresse som ikke skal ha eksistert. Vi presiserte dette, men den tidligere konserndirektøren opplevde feilen som en stor belastning og klaget Aftenposten inn for PFU. Klageren fikk medhold, og utvalget mente dessuten at det fra et presseetisk standpunkt var urimelig å identifisere ham med navn. Fellelsen gjorde oss enda mer bevisste på at vi i dette arbeidet ikke må tolke dokumentene, kun beskrive dem. Vi kunne også hatt bedre rutiner for kvalitetssikring på oppfølgingssakene. Hovedsakene hadde vi jobbet med i ukesvis, men nå var vi i en situasjon der vi skulle følge opp kompliserte problemstillinger i et løpende nyhetsbilde.

Også Høegh-familien, via selskapet Höegh Capital Partners, klaget Aftenposten inn for PFU for vår omtale av familiens bruk av postbokselskaper i skatteparadis. Høegh mente blant annet at vi hadde påført familien og selskapene betydelig belastning ved å «fremstille dem på en mistenkelig måte». Vi avviste klagen og fikk fullt medhold av utvalget. «Aftenposten var imidlertid, slik utvalget ser det, i sin fulle rett til å beskrive hvordan Høegh gjennom en årrekke, fullt lovlig, har etablert et førtitalls selskap i skatteparadis for å drive sin internasjonale virksomhet. Dette må anses som informasjon av samfunnsmessig betydning», heter det i uttalelsen fra PFU.

5. KONSEKVENSER

Uten 376 journalisters samarbeid hadde vi ikke visst at 12 tidligere og nåværende statsoverhoder var knyttet til skatteparadis. Vi hadde ikke visst at 29 av verdens rikeste milliardærer kontrollerte anonyme selskaper. Vi hadde ikke visst at 128 politikere og offentlige tjenestemenn var på Mossack FONSECAS kundeliste, og at 500 banker la til rette for den hemmelige virksomheten. I kjølvannet av Panama Papers-avsløringene har mer enn en tredjedel av alle land – minst 79 så langt – startet etterforskninger høringer og granskninger.

6500 skattytere og selskaper etterforskes på verdensbasis. Norske skattemyndigheter har opplyst at de sjekker et tosifret antall nordmenn. På Island er 46 tilfeller av mulig

skatteunndragelse oversendt til påtalemakten. Flere internasjonale banker er under etterforskning. Både Nordea og DNB har funnet brudd på egne retningslinjer og kuttet alt samarbeid med Mossack Fonseca. Nordea sperret også 68 kontoer etter mistenkelige funn. Også Mossack Fonseca etterforskes, og ni av kontorene deres er allerede stengt.

Rekordmange nordmenn har meldt fra om skjult formue og inntekt etter avsløringene. Flere land har varslet at de har hentet inn titalls millioner dollar i skatter og avgifter fra midler som ikke var oppgitt tidligere. Avsløringene feide bort 135 milliarder dollar av verdien til nærmere 400 børsnoterte selskaper som ble direkte knyttet til dokumentlekkasjen, ifølge en akademisk undersøkelse. I et titalls land har avsløringene ført til reformtiltak og lovendringer for mer åpenhet og økte straffer for skatteunndragelse. Europol har knyttet selskaper fra Panama Papers til hvitvasking, terrorisme, russisk organisert kriminalitet, narkotikasmugling, menneskesmugling, ulovlig innvandring og cyber-kriminalitet.

Flere politikere måtte gå av – og noen er fremdeles under lupen. Islands statsminister trakk seg bare to dager etter avsløringen om hans selskap i skatteparadis. Også Spanias industriminister, Armenias namsmann, sjefen for en statseid bank i Østerrike, Taiwans ledende bankinspektør og et medlem av FIFAs etiske komité hadde koblinger til skatteparadis – og trakk seg som følge av det. To statsledere, i Argentina og i Pakistan, står dessuten midt i en pågående granskning på grunn av opplysninger i Panama Papers.

Konsekvensene bør ikke måles på nasjonalt nivå. Skatteunndragelse er et globalt problem. Industrien som legger til rette for det, er internasjonal. Derfor er også en av de viktigste konsekvensene av Panama Papers at Europaparlamentet har satt ned en kommisjon med 65 medlemmer for å granske opplysningene om hvitvasking, skatteunndragelse og skatteunngåelse i EU-landene. EU-parlamentets håp er at kommisjonens anbefalinger kan føre til bedre skattesjakk i hele EU. De har beregnet at skatteunndragelse koster EU-landene mellom 50 og 70 milliarder euro hvert år. Viktig er det også at EUs finansministere er blitt enige om å lage en felles svarteliste over verdens skatteparadiser. På grunn av ulike definisjoner har det ikke tidligere vært en slik offisiell svarteliste fra EU. Landene som havner på svartelisten, kan bli rammet av sanksjoner hvis de ikke endrer praksis. Det er et stort steg mot det som er et felles internasjonalt mål om å bekjempe skatteunndragelse.

Også for journalistikken har Panama Papers hatt konsekvenser. Prosjektet har vunnet en rekke internasjonale priser, inkludert Investigation of the Year på Data Journalism Award, og vi ser stadig nye eksempler på samarbeid på tvers av landegrenser. I Schibsted er det nytt engasjement for samarbeid mellom mediehusene. Det er ikke sikkert vi får se et prosjekt av denne størrelsen en gang til, men nye samarbeid vil oppstå som følge av Panama Papers.

Panama Papers har gitt offentligheten innsikt i hvordan skatteparadis fungerer, hvem som benytter seg av dem og hvorfor. I tillegg til å avsløre kriminell virksomhet har vi problematisert de lovlige sidene ved bruken av skatteparadis. «Problemet er at mye av

dette er lovlig, ikke ulovlig», sa president Barack Obama da han møtte pressen 3. april. Avsløringene har bidratt til å fornye en internasjonal debatt som har pågått i årevis. Vil Panama Papers føre til en ny tid med mer åpenhet og tilgjengelighet? Mye tyder på det, men det er for tidlig å si. G20-landene har lovet handling, men skatteunngåelse er et stort, globalt problem som det vil ta lang tid å bekjempe.

11. VEDLEGG

Alle publiserte saker om Panama Papers i Aftenposten er tilgjengelig på www.panamapapers.no. Nedenfor presenteres et utvalg.

Publiserte saker i Aftenposten

- * *DNB sendte rike nordmenn til skatteparadis* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Statseide Yara betalte 2,6 millioner dollar i bestillinger til postboksselskaper i Karibia* [aftenposten.no, 6. april] [LENKE HER](#)
- * *Mossack Fonseca har hjulpet milliardærfamilien Høegh å opprette postboksselskaper i skatteparadis i 20 år* [aftenposten, 26. april] [LENKE HER](#)
- * *Tidens største dokumentlekkasje avslører at statsledere og politikere gjemmer bort milliarder* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *70 personer fra verdenseliten knyttes til skatteparadiser – se hele oversikten her* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Islands statsminister har selskap i skatteparadis* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Slik etablerte Putins nærmeste venner et skjult nettverk og beriket seg selv* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Slik får Assad drivstoff til sin krigsmaskin i Syria* [aftenposten.no, 4. april] [LENKE HER](#)
- * *FIFAs etikkmedlem samarbeidet med korrupsjonstiltalt fotballtopp* [aftenposten.no, 3. april] [LENKE HER](#)
- * *Slik bygget presidenten et imperium av skjult rikdom* [aftenposten.no, 5. april] [LENKE HER](#)
- * *Milliardær eide ulovlige Oslo-leiligheter via skatteparadis* [aftenposten.no, 12. mai] [LENKE HER](#)
- * *Her er Mossack Foncescas «grundige bakgrunnssjekk» - oppdaget aldri at norsk kunde var straffedømt* [aftenposten.no, 18. juni] [LENKE HER](#)
- * *Afrika tappes for milliarder av dollar gjennom hemmelige avtaler i skatteparadis* [aftenposten.no, 25. juli] [LENKE HER](#)

Vedlagt er også PDF-utgave av Aftenpostens papiravis mandag 4. april og Aftenpostens metoderapport til Dataskup 2016.